

KISS BERNADETT

Közrendvédelem a polgári államban

A Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékével közösen, 2010. február 12-én egész napos tudományos konferenciát rendezett *Közrendvédelem a polgári államban* címmel. A hamarosan fennállásának huszadik évét ünneplő társaság rendezvényén a központi téma ezúttal a csendőrség és a helyi közrendvédelem összefüggései volt.

A napjainkban meglehetősen vegyes megítélésű csendőrségi szervezetről szóló előadások hasznos tudnivalókkal szolgálhattak nemcsak a civil, hanem a rendészeti pályán dolgozó érdeklődőknek is. A helyi közbiztonság megerősítését célzó politikai törekvések között ugyanis visszatérően találkozhatunk a csendőrség újraszervezésének felvetésével. A Magyar Királyi Csendőrség tevékenységéről azonban nem könnyű objektíven állást foglalni. Egyrészt a testület tagjai helyi szinten nemcsak tiszteltek, hanem a legitím erőszak-monopólium birtokosaként félelem és időnként ellenszenv is övezte őket. Másrészt mintegy hatvanöt éven keresztül kétségbevonhatatlanul eredményes és hatékony bűnüldöző tevékenységet is folytattak, noha a bűnvádi eljárási törvény csak egyes nyomozati cselekmények ellátásával bízta meg őket, nem voltak sem a nyomozás, sem a vád főszereplői. Mivel a csendőrök a közrend és a közbiztonság helyi őreként látták el feladatukat, napjainkban könnyen párhuzamot vonnak a csendőrség és a körzeti megbízotti rendszer, netán a településohori szolgálat között. Világosan látni kell, hogy a csendőrség részben a Honvédelmi Minisztérium, részben pedig a Belügyminisztérium ellenőrzése alá tartozott, hierarchikusan felépített, centralizált, militáns szervezet volt. Továbbá Budapesten és a törvényhatósági jogú városok kül- és belterületén, valamint a rendezett tanácsú városok belterületén nem bírt illetékességgel: ezeken a helyeken az állami és az önkormányzati rendőrségek feleltek a közbiztonságért.*

Egy olyan államban, mint a második világháború előtti Magyarország, ahol a gazdasági és politikai válság hatására óriási szakadék alakult ki a társadalom legtehetősebb és legkevésbé jómódú csoportjai között, a csendőrség folyamatos konfliktushelyzetek résztvevőjévé vált. Az éppen aktuális politikai hatalom szívesen mozgósította őket céljai érdekében – és nem is kell feltétlenül a második világháborús

* A téma iránt bővebben érdeklődőknek javasolható Kaiser Ferenc: A magyar királyi csendőrség története a két világháború között. Pro Pannonia, Budapest, 2002 [Pécsi Tudománytár]

szerepvállalásra gondolni. Így például részt vettek választások „ellenőrzésében”, de akár adóbehajtás biztosításában is. Ezért bár a csendőrök szerves részei voltak a vidék mindennapjainak, esetleges házasságkötésük után is nehezen tudtak integrálódni a kisközösségi társadalomba. Ráadásul a csendőrség csak egy szűk réteg számára nyújtott valódi perspektívát. Egyrészt erősen behatárolt volt a csendőrnek felvehető köre (az ideális csendőr nőtlen, 20 és 40 év közötti erkölcsös, lehetőleg nem szegény, de mégis földműves háttérrel bíró férfi, aki már volt katona, tudott írni-olvasni, anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelven beszélt stb.). Másrészt a szolgálattal együtt járó szigorú napirend és a biztos, de viszonylag szerény fizetés és nyugellátás gyakorlatilag csak az 1930-as évek második felétől, a gazdasági válság okozta kilátástalanság következtében tette vonzóvá a testületet. Mivel egy idő után – sejtetően – nem mindenki szakmai elhivatottságból választotta a csendőri pályát, a szolgálati szabályzat szigorú rendelkezései ellenére megtörtént, hogy a csendőrök a közbiztonság fenntartása érdekében néhány esetben jogsértő magatartást tanúsítottak.

Éppen ezért aktuális és hasznos volt a társaság mítoszokat romboló témaválasztása. Ahogy a konferencia délelőtti szekciójában elnöklő Mezey Barna a megnyitó beszédében kifejtette: „A rendészet fejlesztése aktuális teendő, azonban a fejlesztéshez értékelhető tapasztalatokra van szükség. Ha rövid történelmi áttekintést végzünk, beláthatjuk, hogy a rendészet nemcsak aktív, hanem passzív, preventív tevékenységről is szól, mivel a döntően jogkövető állampolgári mentalitás fenntartása és megerősítése a kitűzött célja.” A mai rendészet joghoz és alkotmányos értékekhez kötése a csendőrség működésében garanciálisan nem lehetett jelen, de hibáiból ma is tanulhatunk.

Az említett áttekintéshez jó kiindulópontként szolgált az első előadó, *Parádi József* összefoglalója a hazai csendőrségtörténelmi források feltárásáról. Parádi három nagy csoportba sorolta az ilyen jellegű szakirodalmat: egyrészt már a szervezet megalakulásával egy időben születtek szabályzatok, tananyagok, periodikák, jogszabálygyűjtemények; másrészt pedig az úgynevezett emigráns-publikációk és gyűjtemények (például Kövendy Károly, Rektor Béla művei), valamint napjainkban a Szemere Bertalan Társaság által kiadott *Rendvédelem-történelmi Füzetek* nyújthatnak ismeretbővítési lehetőséget a tények iránt érdeklődőknek.

Mezey Barna egy a rendészettel együtt járó gyakorlati tevékenység, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának történelmi előzményét ismertette a dologház metamorfózisáról szóló előadásában. Álláspontja szerint a dologház és az ebből kibontakozó klasszikus értelemben vett bv.-intézet gyökerei a középkori ispotályig nyúlnak vissza. A városi szegénység megnyugtató kezelése ugyanis már a korai időkben gazdasági, logisztikai és rendészeti tevékenységgel társult: ahol lehetett, nyilvántartásokat készítettek a gyámolításra szorulókról, osztályozták őket, és törekedni

próbalta arra is, hogy illetéktelenek ne részesedjenek a számukra kiosztott javakból. Az adakozás megszervezéséhez kapcsolódó rendészeti intézkedés volt a dologházak felállítása is, amelyek helyét a XVI. században átvette a fenytőház. A fenytőintézetekbe általában rendészeti és bírói eljárás végén fogadták be a delikveneket, de indokolt esetben (például engedetlen tanonc, nevelhetetlen gyermek) magánkérelemre is elhelyezést lehetett kapni. Bár az intézmény célja alapvetően a munkáltatás általi fegyelemre szoktatás volt, a fenytőház a korszak büntetés-végrehajtási intézeteinek kapacitáshiánya miatt kriminalizálódott, és azzal, hogy gyakorlatilag felszívta a bűnelkövetők minden rétegét, a börtön előfutárává vált. Tanulság tehát, hogy az „érdemes szegénység” és a munkától elszokott vagy azt nem szerető szegénység megkülönböztetése nem lehet alapja a szociális ellátórendszernek, és ha a rendszertre terhelik a szociális ellátatlanság feladatát, végül kriminalizálódik a szegénység, hiszen csak az illik bele a veszélyelhárító rendészet alapvető logikájába.

Kiss Bernadett a hazai cigányság példáján arra kereste a választ, hogy milyen megoldást találnak a mindenkori rendészeti szervek, ha egy általuk nem ismert, saját normákkal bíró kisebbség az életmódja miatt rendszeresen konfliktusba kerül a többségi társadalommal. Előadásában példákkal mutatta be azokat a hibás hatósági és jogalkalmazói lépéseket, amelyek ahelyett, hogy mindkét fél számára megnyugtató helyzetet teremtettek volna, csak a kölcsönös bizalmatlanságot növelték. Így például eredménytelen volt a felvilágosult abszolútizmusnak a cigány gyermekek nevelésükhöz adását elrendelő intézkedése, mivel a gyökértelessé váló fiatalok gyakran egy új szubkultúra: a pásztortársadalom és az ezzel összekapcsolódó betyárvilág tagjaivá váltak. Az erőszakos letelepítési kísérletek a XX. századra meghozták ugyan a várt eredményt, a cigányokat sújtó akkulturációs problémák (nyelvhasznat, etnikai adatkezelés, belső normák elfogadása, szociális körülmények megváltoztatása) azonban ma is megoldatlanok, és gyakran rendészeti konfliktusok kiindulásaként szolgálnak. Nyilvánvaló, hogy ugyanezeket a hibákat azért sem szabad ma megismételni, mert a mai irritált légkörben a kisebbség és a többség közti értelmes párbeszéd esélyei is megszűnőben vannak, így az etnikai konfliktusok túlnyomórészt rendészeti megközelítése is ezt az esélyt rombolja tovább.

Boda József a török csendőrség kialakulását mutatta be. A szeldzsuk időkből származó alakulat 1864-től működött a modern kor igényeit kielégítő közrendvédelmi szervként, amit elősegített az is, hogy 1879-ben angol és francia mintára alakították át a hatáskörét és felépítését. A szervezet, amelyben mintegy hetvenezren teljesítenek szolgálatot, 1930-ban kapta meg mai közjogi státusát. A klasszikus rendészeti feladatokon túl légi és vízi ellenőrzést, valamint speciális készenléti feladatokat is ellátnak – utóbbira példa a Ciprus megszállásában való részvétel, vagy a kurdok lakta területeken 1990-ben tanúsított fellépésük.

Csóka Ferenc báró Kempen János (Johann Franz Kempen von Fichtenstamm) altábornagy pályafutását mutatta be. Kempen magas rangú rendőr-tisztviselő volt, aki a Baththyány Lajos golyó általi kivégzésének elrendelőjeként vonult be a magyar történelemben, de 1849-től ő volt a császári csendőrség általános felügyelője, sőt 1850-től Bécs katonai kormányzója, majd rendőrhatósági vezetője lett. Naplója értékes kordokumentum, és kiváló forrás lehet az 1800-as évek rendszetével foglalkozók számára.

Kabódi Csaba a Magyar Királyi Csendőrség nyomozó tevékenységét mutatta be az 1886. évi XXXIII. tc., azaz a Bűnvádi perrendtartás alapján. A törvény rendkívül részletesen szabályozta a csendőrtől elvárt cselekmények végrehajtásának módját, és a mai rendőrök számára tanulságos lehet az a törvény egészét átható jogalkotói rendelkezés is, amely már a múlt században a legkíméletesebb magatartás tanúsítását, az arányosság elvének követését írta elő az intézkedő csendőrnek.

Suba János a császári csendőrség tisztikarának létszámproblémáiról tartott elgondolkodtató és helyenként a jelenlegi rendőrségi helyzettel való összehasonlításra ösztönző beszámolót, id. Kocsis Tibor pedig a szombathelyi csendőrképző működését ismertette.

Zetényi Zsolt egy újra és újra napirendre kerülő témáról, a csendőrség 1945 utáni jogi megítéléséről beszélt. Véleménye szerint a második világháború alatt az eljárási parancsot maradéktalanul teljesítő csendőrt a harcok után gyakorlatilag automatikusan büntetőjogi felelősségre vonták. Bár volt mód annak igazolására, hogy nem követtek el bűncselekményt, valójában a népbíróságok a kollektív bűnösség elve alapján szinte minden csendőrrel szemben eljártak. Eljárásuk – ha nem járt is minden esetben halálbüntetéssel vagy szabadságvesztés-büntetéssel – a volt csendőrök társadalmi és vagyoni ellehetetlenülését idézte elő, ezért a rendszerváltozás után az Alkotmánybíróság kimerítően vizsgálta az elítélésük jogsértő jellegét. Jogorvoslati lehetőséget egy évtizedekkel korábbi cselekmény jogi megítéléséhez nyújtottak. Nem mindegy ugyanis, hogy a cselekmény elkövetésekor hatályos jogszabályokat sértette-e a cselekmény, netán a korabeli alkotmányos elveket, vagy sem. Ennek kellett volna a végére járni, hogy ne válhasson mítosszá a csendőrség méltatlan üldöztetéséről alkotott kép és a szervezet egyes tagjainak a jogtalanul kijutó szociális, büntetőjogi hátrányra hivatkozás. A kollektív bűnösség e körben is elítélendő. Hasonlóan fontos lenne objektíven megítélni a csendőrség két világháború közötti hálózatépítési és nyilvántartási tevékenységét, amiről Kovács Tamás tartott érdekes előadást.

A jogtörténések feladata a források alapján valós kép kialakítása a csendőrségről, különösen a nosztalgizálók körében, miközben a mai Magyarországon az önvédelem, a magánbiztonsági iparok kiterjedt működése, az önbíráskodás, a faji előítéletek, a centralizált rendészeti szervek együtt vannak jelen. Talán a rendészeti reform kialakításához is hozzájárulhat a rendészettörténelmi kutatások néhány eredménye.